

qoidalariga e'tibor qaratilgan. Elbekning "Yozuv yo'llari" darsligi 1921 yil til-imlo qurultoyi to'xtamlari asosida, sodda tilda yozilgan. Elbek mazkur darslikni tuzishda imkon qadar sof o'zbekcha so'z-terminlardan foydalanishga harakat qilgan.

20-yillarda o'zbek tili (ona tili) darsliklarini yaratish o'zbek pedagoglari oldida turgan asosiy muammolardan biri edi. Shu munosabat bilan Turkiston Maorif komissariyati huzuridagi bilim kengashida majlis o'tkaziladi. Kengashda o'zbek tilining grammatikasini tuzishda qanday yo'l tutilishi kerakligi haqida munozara bo'lib o'tgan. A.Sa'diy shu kunga qadar tuzilgan grammatikalar rus, arab tillariga taqlid tariqasida yozilganligi tufayli o'z ruh va tabiati istagan mantiqiy sarf-nahv emas, balki turk tillari uchun ahamiyati bo'lmagan shakli sarf-nahvlar maydonga chiqib qolayotganligini ta'kidlaydi.

Elbekning "Turk tillarining qonunlari to'g'risida mulohazalar" maqolasi shu kengash munosabati bilan yozilgan bo'lib, unda olim o'zbekcha bir kalima bilmasdan uning grammatikasini tuzmoqchi bo'lgan professorlarni tanqid qiladi. Bu vazifani o'zbek tilida so'zlashuvchi, uning butkul ruhi bilan tanish bo'lgan kishilargina bajarishga loyiqdir [1].- deb yozadi.

Savod chiqarishga bo'lgan intilish dastlabki darslik-saboqliklarning yaratilishiga turtki bo'ldi. Bu borada Fitrat, Munavvar Qori, Sh.Rahimiy, Elbeklarning alohida xizmatlari bor. Darslik mualliflari ilmiy terminlar borasida ko'p qiynalar, turli munozaralar avjiga chiqardi. Bunga sabab o'zbekcha atamalarining shakllanmaganligi edi [2:12].

XX asrning 20- va 30-yillari boshida hozirgi o'zbek tili (ona tili) darsliklari hamda imloning yaratilishida, pedagogikaning nazariy asoslarini ishlashda, o'sha davrdagi

yangi sho'ro maktablariga mo'ljallangan mukammal darslik va qo'llanmalar yaratishda Abdurauf Fitrat boshchiligidagi "Chig'atoy g'urungi" to'garagi, keyinchalik uning a'zolari ishtirokida O'zmaorifqo'm (O'znarkompros) qoshida tuzilgan O'zbek bilim hay'ati, O'zbek yangi alifbo markaziy qo'mitasi, Til-termin davlat qo'mitasi singari tashkilotlarning o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Ularda faoliyat ko'rsatgan bir qator ma'rifatparvar va vatanparvarlarning g'ayratu tashabbuslari natijasida asosiy fan sohalari bo'yicha bir necha o'nlab ona tili darsliklari, o'quv qo'llanmalari, terminologik lug'atlar maydonga keldi [4:35].

Ushbu say-harakatlarning natijasi o'laroq, XX asr birinchi choragida o'zbek tilini o'qitish va o'rgatishning qator masalalariga bag'ishlangan asarlar, jumladan, M.M.Faxriddinovning "Turkcha qoida" (Toshkent, 1913), Elbekning "Bitik yo'llari" (Toshkent, 1919), "Yozuv yo'llari" (Toshkent, 1921), Shorasul Zunnunung "O'zbekcha til qoidalari" (Toshkent, 1925), Munavvarqori, Qayum Ramazon va Shorasul Zunnunung "O'zbekcha til saboqlig'i" (Toshkent, 1925) singari darslik va qo'llanmalari yaratildi [5:5]. Fitratning "O'zbek tili qoidalari to'g'risida bir tajriba" darsligi izchil yoritilgan baqquvat grammatika sifatida yuzaga keldi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, buyuk jadid bobolarimiz va ularning safdoshlari Fitrat, Elbek, Saidrasul Saidazizov, Munavvarqori Abdurashidxonov, Shorasul Zunnun, Qayum Ramazon, Ashurali Zohiriy va boshqa bir qator olimu pedagoglarning sa'y-harakatlari, ona tilidan yaratgan darslik va qo'llanmalari, lug'at va maqolalarining natijasi o'laroq XX asrning 20-yillarida o'zbek tili (ona tili) darsliklari yaratildi hamda o'zbek pedagogikasi (boshlang'ich sinflar)da ta'lim-tarbiya berishning yangi shakli va usullari shakllana va rivojlana boshladi.

Adabiyotlar

1. Elbek. Turk tillarining qonunlari to'g'risida mulohazalar G'G' Qizil bayroq, 1922 8 may.
2. Ermatov I. O'zbek tilshunoslik terminlarining shakllanishi va taraqqiyoti (umumiy o'rta ta'lim maktablarining darsliklari asosida). Filol. fan. bo'yicha falsafa dok-ri diss....avtoref. – Toshkent: 2019. 25-b.
3. Fitrat. O'zbek tili qadalar to'g'risida bir t'crib'a, Birinci kitab. S'rf. -Samarqand-Tashkent: "O'zdo'n'as'r", 1930. 42- b.
4. Mirahmedova Z. O'zbek tilining anatomiya terminologiyasi va uni tartibga solish muammolari. -Toshkent: "Fan", 2010.
5. Qurbonova M. Fitrat – tilshunos. – T.: Universitet, 1996.
6. Sayidazizov Saidrasul. Ustodi avval (2-nashri). – Toshkent: 1903.
7. O'zbekiston Milliy entsiklopediyasi, 3-tom. -Toshkent: 2002.
8. O'zbekiston Milliy entsiklopediyasi, 7-tom. –Toshkent: 2002.
9. Chig'atoy g'urungi. Bitim yo'llari. Maorif komissarligi ruxsati bilan bosilg'on. –Toshkent: 1919.

REZYUME

Maqolada boshlang'ich sinflarda ona tili fanidan dastlabki yaratilgan darslik - alifbolar hamda ushbu darslikni yaratishga bo'lgan ehtiyoj va dastlabki izlanishlar to'g'risida fikr yuritiladi. Tadqiqotning maqsadi boshlang'ich sinflarda ilk darsliklarining yaratilishi asosida ta'lim-tarbiya jarayonlarini tadqiq etishdan iborat.

РЕЗЮМЕ

В статье обсуждаются первые учебники по предмету родного языка в начальной школе, а также необходимость этого учебника и первоначального исследования. Целью исследования является изучение учебного процесса на основе создания первых учебников в начальной школе.

SUMMARY

The article discusses the first textbooks on the subject of native language at primary school, as well as the need for this textbook and the initial research. The aim of the research is to study the educational process based on the creation of the first textbooks in primary school.

UMUMKASBIY VA IXTISOSLIK FANLARNI KOGNITIV-VIZUAL YONDASHUV ASOSIDA O'QITISH ORQALI TALABALARNING KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI

M.Ya.Xo'jjiyev – *mustaqil tadqiqotchi*
Buxoro muhandislik – texnologiya instituti

Tayanch so'zlar: kognitiv, vizual, empirik, evristika, estetik tarbiya, temperament, takt, intellekt, verbal.

Ключевые слова: когнитивный, визуальный, эмпирический, эвристический, эстетический, темперамент, такт, интеллект, вербальный.

Key words: cognitive, visual, empirical, heuristic, aesthetic, temperament, tact, intelligence, verbal.

Kirish. Bugungi kunda zamon shiddat bilan rivojlanayotgan davrda, har daqiqada pedagogika yo'nalishida lingvodidaktika kabi yangi tushunchalar kirib kelmoqda, bunday tushunchalardan biri pedagogikaning o'ziga xos xususiyatlariga moslashtirilgan "vizualizatsiya" deb atash mumkin yoki kognitiv vizualizatsiya. Sabablari ilmiy va pedagogik e'tibor jamoatchilikni tasvirlash texnologiyasiga aniqlik kiritish, hayotning sezilarli darajada

tez sur'ati va ma'lumot hajmining oshishi sabab bo'ldi:

Ushbu muammoni hal qilish usullaridan biri ma'lumotlarni vizualizatsiya qilishning turli vositalarini fanga olib kirish. Bunday o'zgarishlar jamoat hayotini takomillashtirishga chaqirdi. Ma'lumotlarni kodlash va qayta ishlash usullari mavjud, shuning uchun idrok shakli o'zgaradi. Yangi bilim: zamonaviy insonning fikrlashi asrlar davomida tasvirlarni ancha samarali qabul qiladi,

og'zaki vositalardan ko'ra.

Axborot va kommunikatsiyalarning bugungi kundagi jadal rivojlanishi aloqa texnologiyalari va ularning kirib borishi hayotning barcha sohalarida yangi kognitivlik paydo bo'ldi. Vizual o'qitish vositalarini jadal joriy etish va bu orqali ta'lim sifati a'lo darajada o'z natijasini bera boshlaydi.

Ushbu sabablar bir qator savollarni keltirib chiqaradi: kognitiv vizualizatsiya o'rtasidagi farq nima? kognitiv vizualizatsiya ta'limni yanada samarali o'rganishga yordam beradi. Kognitiv – vizualizatsiya bu ko'rib, tushunib, anglash orqali fanlarni o'zlashtirishning kommunikatsion texnologiyalari.

a. o'quv jarayonida o'zlashtirish ko'rsatkichi sifatida ko'rinishning daktik printsipli, unga ko'ratexnologiyalarni o'rganish aniq tasvirlarga asoslangan, to'g'ridan-to'g'ri talabalar tomonidan qabul qilinadi;

b. maxsus qanday foydalanish kerak o'quv qo'llanmalari (audiovizual o'quv qo'llanmalari, multimedia, texnik o'quv qo'llanmalari) "[1].

Shunday qilib, vizualizatsiya va ko'rinishni sinonim atamalar deb hisoblash mumkin, yanada aniqroq namoyish etish usullarini ko'rsatib beradi. O'quv materiali.

Keyinchalik pedagogikada ko'rish g'oyalari I.D.Pestalozzi va K.D.Ushinskiy asarlarida rivojlandi. Mahalliy texnikada yorqin misol mos yozuvlar sifatida vizualizatsiyadan foydalaning V. Shatalovning uzatish davrlari. Zamonaviy lingvistik didaktika olimlari ongni xaritalash texnologiyasining paydo bo'lishi bilan vizualizatsiyani o'rganishga faol murojaat qilishmoqda.

Texnologiyaning mohiyati ko'rish tamoyillariga zid emas, lekin uni ham oshkor qilmaydi mazmuni, chunki u ma'lumotni batafsilroq qayta ishlashdan, bilim faoliyatining boshqa turiga qaratilgan barcha fikrlash turlarini faollashtirishdan iborat.

Boshqacha qilib aytganda, kognitiv vizualizatsiya yanada murakkab hodisani o'rganish mavzusining illyustratsiyasiga havola, balki uning keyingi mavzusi o'zgartirish, qayta o'ylash. Tahlil qilingan tadqiqotlar kognitiv vizualizatsiyaning noaniq talqinini namoyish etadi.

“Venn diagrammasi” usuli. Ushbu strategiya o'quvchilarda mavzuga nisbatan tahliliy yondashuv, ayrim qismlar negizida mavzuning umumiy mohiyatini o'zlashtirish (sintezlash) ko'nikmalarni hosil qilishga yo'naltiriladi. Strategiya o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan o'zaro yaqin nazariy, ma'lumotlar yoki dalillarni qiyosiy tahlil etishga yordam beradi, 2 va 3 jihatlarni hamda umumiy tomonlarini solishtirish yoki taqqoslash yoki qarama-qarshi qo'yish uchun qo'llaniladi. Tizimli fikrlash, solishtirish, taqqoslash, tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ushbu strategiyadan muayyan bo'lim yoki boblar bo'yicha yakuniy darslarni tashkil etishga foydalanish yanada samaralidir.

1. -bosqich. “Venn diagrammasi” tuzish qoidasi bilan tanishadilar. Alohida kichik guruhlarda diagramma Vennani tuzadilar va kesishmaydigan joylarni (x) to'ldiradilar.

2. -bosqich. Juftliklarga birlashadilar, o'zlarining diagrammalarini taqqoslaydilar va to'ldiradilar.

3. -bosqich. Doiralarni kesishuvchi joyida, ikki/uch doiralar uchun umumiy bo'lgan, malumotlar ro'yxatini tuzadi.

Har – bir o'qituvchining innovatsion faoliyati o'z ichiga yangilikni tahlil qilish va unga baho berish, kelgusidagi harakatlarning maqsadi va konsepsiyasini shakllantirish, ushbu rejani amalga oshirish va tahrir qilish, samaradorlikka baho berishni qamrab oladi. Innovatsion faoliyatning samaradorligi pedagog shaxsiyati bilan belgilanadi.

O'qituvchini innovatsion faoliyatga tayyorlash ikki yo'nalishda amalga oshirilishi lozim:

i. yangilikni idrok qilishga innovatsion shaylikni shakllantirish;

ii. yangicha harakat qila olishga o'rgatish.

Bilimni mustahkamlash uchun biron –bir hodisani inson tomonidan anglab tushunishi bu xotiraning tez qabul qilib so'zlar yig'indisini sintez qilishiga bog'liq hodisa hisoblanadi. Xotira, aql xaritasi, kontseptsiya xaritasi, aqliy xarita - ularning barchasi tarjima variantlari aql xaritasi - tomonidan ommalashtirilgan texnologiya hisoblanib, amerikalik ma'ruzachi va maslahatchi so'zga chiqdi [7].

Mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasida qo'llaniladigan ilmiy tadqiqot metodlari. Nazariy metod - adabiyotlardan o'rganish va tahlil qilish, hamda pedagogik tajribalar asosida olib boriladigan izlanishlar kiradi. Adabiyotlar ustida ishlashda kitob va jurnallar, maqolalar va patentlar, ilmiy ishlanmalar, to'plamlar va kataloglar, internet tizimidan olingan ma'lumotlardan foydalaniladi.

Kuzatish - odatda tabiiy kuzatish orqali talabalarning fanlarni o'zlashtirishlari, ularning xulq-atvori va muomalalaridagi o'zgarishlarni hisobga olish va tegishli ta'limiy-tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish yo'llarini belgilash uchun qo'llaniladi.

Suhbat metodi - so'rashning bir turi bo'lgani holda tadqiqotchining jiddiy tayyorgarlik ko'rishini talab etadi, chunki u shaxs bilan bevosita aloqada bo'lish vaqtida og'zaki suhbat tarzida, suhbatdoshining javoblarini yozmasdan erkin muomala shaklida qo'llaniladi.

Pedagogik so'rash metodi – tadqiqotchining boshqa kishilardan pedagogik tajribaning biror jihati yoki hodisalar haqida axborot olish jarayonidir. So'rash savollarning mantiqiy o'ylangan tizimini, ularning aniq ifodalanishini, nisbatan kamligini (3-5 ta) nazarda tutadi. SHuningdek, qat'iy shakldagi javobni ("ha", "yo'q") ham taqozo etishi mumkin.

Test sinovlar metodi - bu yozma javoblarni ommaviy ravishda yig'ib olish metodidir. Test sinovlarini (anketalarini) ishlab chiqish murakkab ilmiy jarayon. Pirovard natijada tadqiqot natijalarining ishonchligi anketalar mazmuniga, berilayotgan savollar shakliga, to'ldirilgan anketalar soniga bog'liq bo'ladi. Odatda test savollarining ma'lumotlari kompyuterda matematik statistika metodlari bilan ishlashga imkon beradigan qilib tuziladi.

Ekspiriment-tajriba-sinov usuli - ushbu tajriba asosida ta'lim-tarbiya jarayoniga aloqador ilmiy faraz yoki amaliy ishlarning tadbiqi jarayonlarini tekshirish, aniqlash maqsadida o'tkaziladi.

Qanday o'quv uslubi dars jarayonida samarali?

Incidental Learning (Tasodifiy o'rganish)

Tasodifiy o'rganish - bu rejadani tashqari yoki bila turib o'rganilgan narsalar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan faoliyatni amalga oshirayotganda paydo bo'lishi mumkin. Ushbu mavzu bo'yicha dastlabki tadqiqotlar odamlar o'zlarining ish joylarida o'zlarining kundalik ishlarida qanday o'rganishlarini ko'rib chiqdilar.

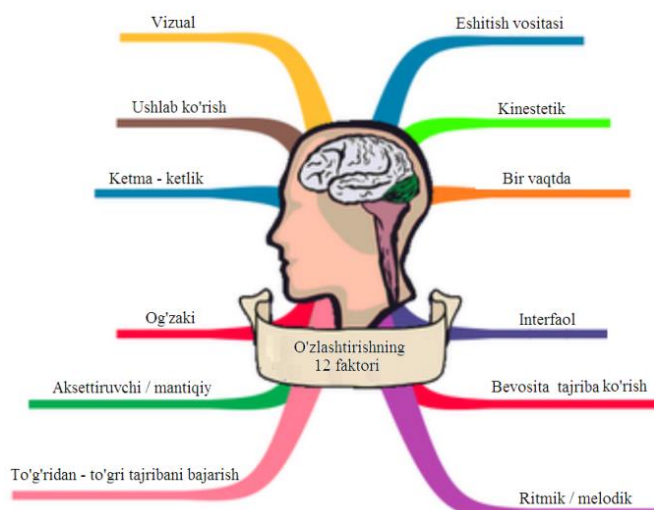
Context-Based Learning (Kontekst asosida o'rganish)

Kontekst bizga tajriba o'rganishimizga imkon beradi. Yangi ma'lumotni qayerda va qachon paydo bo'lishi kontekstida talqin qilish va biz bilgan narsalar bilan bog'lash orqali biz uning dolzarbligi va ma'nosini anglaymiz. Sinf yoki ma'ruza teatrida kontekst odatda belgilangan maydon va cheklangan vaqt bilan chegaralanadi. Sinfdan tashqari, o'rganish meros joyiga yoki muzeyga tashrif buyurish yoki yaxshi kitobga kirish kabi boyitilgan kontekstdan kelib chiqishi mumkin.

Adaptive Teaching (Adaptiv o'qitish)

Barcha o'quvchilar har xil. Biroq, aksariyat o'quv ma'ruzalari va materiallari hamma uchun bir xildir. Bu o'quvchiga kontent bilan qanday aloqada bo'lishini aniqlash uchun yukni yuklash orqali ta'lim muammosini keltirib chiqaradi. Bu shuni anglatadiki, ba'zi o'quvchilar zerikishadi, boshqalari yo'qoladi va juda oz qismi maqbul tarkibga kiradigan tarkib orqali yo'llarni kashf etishi mumkin. Adaptiv o'qitish ushbu muammoning echimini taklif

etadi. Ta'lim mazmuni orqali shaxsiylashtirilgan yo'lni yaratish uchun u o'quvchining avvalgi va hozirgi o'rganishi haqidagi ma'lumotlardan foydalanadi. Adaptiv o'qitish tizimlari yangi tarkibni boshlash va eski tarkibni qachon ko'rib chiqish uchun eng yaxshi joylarni tavsiya qiladi. Ular, shuningdek, odamning rivojlanishini nazorat qilish uchun turli xil vositalarni taqdim etadilar. Ular darslik o'qish kabi uzoq yillik o'rganish amaliyotiga asoslanadi va kompyuter tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan qatlamni qo'shadi.

Rasm-2: Insonda tashqi ma'lumotlarni o'zlashtirishning o'n ikki usuli sxemasi

Adaptiv o'qitish tizimlari yangi tarkibni boshlash va eski tarkibni qachon ko'rib chiqish uchun eng yaxshi joylarni tavsiya qiladi. Ular, shuningdek, odamning rivojlanishini nazorat qilish uchun turli xil vositalarni taqdim etadilar. Ular darslik o'qish kabi uzoq yillik o'rganish amaliyotiga asoslanadi va kompyuter tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan kognitivlikni ilgari suradi. O'qish uchun sarflangan vaqt va o'z-o'zini baholash ballari kabi ma'lumotlar har bir talabaga o'quv materiallari bo'yicha rag'batlantirish uchun asos bo'lishi mumkin. Adaptiv o'qitish o'quv xonasidagi mashg'ulotlarda yoki talabalar o'zlarining o'qish jarayon natijalarini nazorat qiladigan onlayn muhitda qo'llanilishi mumkin.

Aql xaritalarini yaratishning asosiy usuli o'ng tomonda joylashgan markaziy tasvirning ta'rifi qator qurilgan soat yo'nalishi bo'yicha asosiy tushuncha bilan bog'liq subtopikalar. Muallif rangni boshlashdan foydalanishni maslahat beradi. Qizildan (idrokning yuqori darajasi) va yashil yoki ko'k bilan tugaydi (idrokning past darajasi). tasvirlar, ularni tasvirlar bilan birga va hatto tovushlar (video, audio). Xaritalarni mustaqil ravishda "qo'lda" yaratish mumkin yoki siz maxsus ishlab chiqilgan dastur va dasturlardan foydalanishingiz mumkin [8].

Xulosa. Yuqoridagi so'zlardan kelib chiqib maqolaga xulosa qilsak, axborot va kommunikatsiyalarning bugungi kundagi jadal rivojlanishi aloqa texnologiyalari va ularning kirib borishi hayotning barcha sohalarida yangi kognitivlik paydo qiladi. Vizual o'qitish vositalarini jadal joriy etish va bu orqali ta'lim sifati a'lo darajada o'z natijasini bera boshlaydi. Bu borada qilinadigan ishlar ertangi kun ravnaqiga va ta'limning yuqori natijalarga erishishida o'z o'rniga ega. Globallashgan zamonda innovatsion pedagogik texnologiyalarning o'zni juda muhim sanaladi. Bu maqolada ham innovatsion kognitiv-vizual tayyorlash metodi ilgari surilgan.

Adabiyotlar

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). -М.: ИКАР, 2009. -С. 448.
2. Коменский Я. А. Великая дидактика // Избранные педагогические сочинения. -М.: Педагогика, 1982. Т. 1. -С.656.
3. Антонова Е. С. Парадокс нашего века: современные педагогические концепции в обучении иностранным языкам // Вестн. Томского гос.ун-та (TSPU Bulletin). 2010. № 338. -С. 152-155.
4. 13 N.NAzizxo'jayevaPedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. o'quv qo'llanma.-T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamgarmasi nashriyoti. 2006, 160- b.
5. Khamidov Jalil Abdurasulovich, Khujjiev Mamurjon Yangiboevich, Alimov Azam Anvarovich, Gafforov Alisher Xolmurodovich, Khamidov Odil Abdurasulovich. "Opportunities and results to increase the effectiveness of multimedia teaching in higher education." *Journal of Critical Reviews* 7 (2020), 89-93. doi:10.31838/jcr.07.14.13
6. Хўжжиев, М. Я. (2020). Возможности повышения эффективности мультимедиа в процессе урока.*Universum: наука и образование*, (1), 10-13.
7. Kakhhorov S.K., Zhuraev A.R. Method of application of virtual stands in teaching subjects of electrical engineering, radio engineering and electronics// LXII International correspondence scientific and practical conference «International scientific review of the problems and prospects of modern science and education» (Boston. USA. September 22-23). 2019. – P. 44-47.
8. Жураев А.Р., Рауфова Н.Р. Методика использования программы Flash при обучении предмета технологии по направлению "Технология и дизайн" // "Academy" научно-методический журнал № 6 (33) / Россия, -Москва: 2018. -С. 79- 80.

REZYUME

Maxsus fanlarni innovatsion metodlar orqali o'qitishda fan o'z maqsadiga erishadi. Texnik fanlarni kognitiv – vizual tayyorlash orqali fanni talabaga yetkazishda qabul qilish, anglash, qiziqish va ko'nikmalarini shakllantirishda yuqori ko'rsatkichlarga ega. Bu borada xorij olimlarining zarhal fikrlari va fanga innovatsion yondashishlari, fanni mukammal o'zlashtirishda asosan qanday inson faktorlariga e'tibor berish kerakligi haqida ma'lumotlar yoritib o'tilgan.

PEZIOME

Наука достигает своей цели, преподавая специальные предметы новаторскими методами. Обладает высоким уровнем восприятия, понимания, интереса и навыков в доставке науки студенту посредством когнитивно-визуальной подготовки технических наук. В этой связи золотые идеи зарубежных ученых и новаторские подходы к науке, а также информация о том, какие человеческие факторы следует учитывать при совершенном овладении наукой.

SUMMARY

Science achieves its goal by teaching special subjects in innovative ways. Possesses a high level of perception, understanding, interest and skills in delivering science to the student through the cognitive-visual training of engineering sciences. In this regard, the golden ideas of foreign scientists and innovative approaches to science, as well as information about what human factors should be taken into account in the perfect mastery of science.